

Productieboomgaard

Een productieboomgaard bestaat uit vruchtbomen die vaak als spil zijn opgegroeid. Deze bomen zijn aangeplant in rijen of bedden. In tegenstelling tot een enkele rij staan in een bed twee rijen vruchtbomen dicht op elkaar. Naast de rij of het bed is een strook gras dat kort wordt gehouden. Deze strook dient als rijbaan. De grond onder de fruitbomen wordt met behulp van onkruidbestrijdingsmiddelen kaal gehouden (zogenaamde zwartstroken). De fruitbomen worden regelmatig met chemische bestrijdingsmiddelen bespoten en elk jaar gesnoeid.

Meestal zijn de boomgaarden omgeven door windsingels met een hoogte variërend van tweeën-eenhalve tot drieëneenhalve meter. Deze bestaan uit elzen, (Italiaanse) populieren, wilgen of coniferen (Leilandii). De meeste productieboomgaarden zijn te vinden in Zuidwest-Nederland, het gebied van de Grote Rivieren, Limburg en de Flevopolders. In heel Nederland komen ongeveer vijftienduizend hectare appel- en zesduizend hectare perenboomgaard voor.

Vanwege de grote gelijkenis in perceelsindeling en de geringe verschillen in natuurmaatregelen gelden de hiernavolgende teksten ook voor boomkwekerijen.

Doelstellingen

- productie van fruit
- ruigtevegetaties in overhoeken, droge sloten en op slootkanten, onder en langs windsingels
- schuilgelegenheid en voedselgebied voor kleine zoogdieren (waaronder kleine marterachtigen)
- broedgelegenheid en voedselgebied voor vogels
- rijke insectenstand
- aantrekkelijk onderdeel van het landschap

Winst voor de natuur

De natuurwaarden van productieboomgaarden zijn gewoonlijk laag in vergelijking met de meeste hoogstamfruitboomgaarden. Toch zijn het vaak 'groene eilanden' in een overigens 'kaal' cultuurlandschap. Productieboomgaarden verschaffen schuil-, broed- en voedselmogelijkheden aan een aantal diersoorten. Een boomgaard is in het voorjaar interessant door de bloesem die veel bloembezoekende insecten aantrekt, zoals bijen, hommels en kevers. In het najaar en de winter dient het valfruit als voedsel voor lijstersoorten, zoals kramsvogel en koperwiek, en voor spreeuwen. Ook dagvlinders, zoals gehakelde aurelia en atalanta, en zoogdieren als bosmuis en das eten valfruit.

De windsingels zijn favoriete stekjes van zangvogels als tiftjaf, vink en vooral putter. Indien de singel oud en hoog is, kunnen er ook grote lijster en zelfs wielewaal en boompieper broeden. In singels waarin oude bomen groeien met grove schors, holtes en beschadigd hout zoeken grote bonte specht en boomkruiper voedsel. Als er holten in de singelbomen voorkomen bieden deze broedgelegenheid aan holenbroeders, zoals steenuil, grote bonte specht en gekraagde roodstaart. De holten kunnen bovendien als zomerdagverblijf dienen voor vleermuizen.

De zangvogels voeden zichzelf en hun jongen onder andere met insecten die op de fruitbomen leven en zijn daardoor gevoelig voor insecticiden. Misschien 'helaas' eten sommige vogelsoorten, bijvoorbeeld lijsters, ook fruit. Torenvalken jagen onder andere op woelratten die schade aan de boomgaard kunnen toebrengen. Ze verjagen ook vogels zoals spreeuwen.

Meest geschikte lokaties

- in de buurt van andere fruitboomgaarden of andere houtopstanden: dieren vinden zo'n boomgaard eerder dan wanneer deze geïsoleerd ligt.

P. Korstanje, fruitteler op het bedrijf "Boomgaard Ter Linde" te Oostkapelle (Zld): " *Wij telen fruit op biologische grondslag. Daarom hebben we enkele stukken met een brede haag eromheen waarin we verschillende soorten struiken hebben geplant, zoals hondsrös en eglantier. Dat trekt vogels en nuttige insecten aan die schadelijke insecten eten. Dan hoeven we minder te spuiten. Zo'n haag vraagt wel meer onderhoud dan een smalle elzensingel. We hebben dat er voor over omdat we zo met meer plezier werken in de boomgaard.*"

Natuurvriendelijke aanleg en beheer van een productieboomgaard

Een productieboomgaard biedt niet veel ruimte aan natuur. Toch komen er veel soorten vogels, insecten en zoogdieren voor. Met enkele tamelijk eenvoudige maatregelen biedt u deze meer kansen. Daarnaast kunt u de natuur in het productiegedeelte van uw boomgaard bevorderen door het gebruik van chemische middelen te beperken. Tot slot kunt u maatregelen treffen in windsingels rondom uw boomgaard en in overhoeken en slootkanten.

• Houd bij nieuwe aanleg rekening met zoogdieren

In een bosrijke omgeving is het zinvol bij de aanleg of vervanging van een perceel bomen rekening te houden met vaste wissels van dassen en reeën. Plaats waar nodig een begeleideind raster en houd met de soortkeuze (laanbomen) rekening met de regelmatige aanwezigheid van deze dieren. Daarmee beperkt u de eventuele overlast voor uzelf.

• Gebruik milieuvriendelijke boompalen

Het gebruik van palen van inlands hardhout (tamme kastanje, robinia) of palen die met milieuvriendelijke middelen zijn geïmpregneerd draagt bij aan een verbetering van de algemene milieukwaliteit en dus ook van de natuurwaarden.

• Neem driftbeperkende maatregelen

Het is voor de natuur het beste zoveel mogelijk milieuvriendelijk te werken. Uit productieoogpunt kan dat echter niet altijd. Gebruikt u bestrijdingsmiddelen, probeer dan drift zoveel mogelijk te beperken.

Een maatregel om dat te doen is veel water gebruiken. Dit levert grotere druppels op die minder gemakkelijk verwaaien. Andere driftbeperkende maatregelen zijn: het gebruik van een dop die grote druppels maakt, het gebruik van een kantdop, beperking van de spuitboomhoogte, het afschermen van veldspuiten (windschermen van kunststofdoek), het toepassen van een tunnelspuit in plaats van een dwarsstroomspuit (dit gebeurt op kleine schaal en is duur). Houd verder zoveel mogelijk rekening met de windrichting en -snelheid. Spuit delen van de boomgaard, zoals de buitenrand, niet. Probeer verder gebruik te maken van biologische bestrijdingsmethoden, zoals sluip- en roofwespen.

• Hang nestkasten op

Het plaatsen van nestkasten is zeker zinvol als de bomen in de windsingel (nog) weinig holten bieden. U kunt de kasten in de singel ophangen, maar ook in de boomgaard zelf. Nestkasten zorgen voor meer broedgelegenheid voor holenbroedende vogels, zoals grauwe vliegenvanger, torenvalk en steenuil. Deze vogels kunnen een bijdrage leveren aan de biologische bestrijding van ziekten en plagen.

• Ruim valfruit niet op

Laat valfruit zoveel mogelijk liggen. Veel dieren zullen er weg mee weten.

• Laat snoeihout liggen

Snoeihout kan dienen als alternatieve voedselbron voor hazen en konijnen. Door snoeihout te laten liggen kunt u bastvraat door deze dieren in de winter beperken. Ziek hout moet u natuurlijk altijd verwijderen.

• Leg overhoeken aan

Leg op één of meer plekken in uw boomgaard een overhoek aan. Laat daar ruigte groeien. Maai en spuit niet. Maai deze stukken slechts eenmaal per jaar of eenmaal in de twee tot drie jaar, afhankelijk van hoe ruig u de overhoek wilt laten worden. Maai bij voorkeur in september of, nog beter, in de nawinter (februari / maart). Maai liever niet alle overhoeken in één keer, maar verdeel het maaien over een aantal jaren. Voer het maaisel pas na enkele dagen af. Dan kunnen planten zich uitzaaien en kunnen eventueel aanwezige rupsen wegkruipen. Maai bij voorkeur handmatig (zeis of bosmaaier).

Klepel of brand de overhoek niet. Bij klepelen blijft het gewas versnipperd achter. Dat bevordert

de voedselrijkdom van de grond en daarmee de aanwezigheid van ongewenste planten, zoals brandnetel, kleeftkruid en akkerdistel. Indien de bedrijfsvoering en de beschikbare ruimte in de boomgaard dit toelaten kunt u ook spontaan struiken, zoals sleedoorn en Gelderse roos laten opslaan of planten.

- **Mulch plantstroken**

Om onkruidgroei tegen te gaan kunt u de plantstroken mulchen in plaats van zwart spuiten. Dit houdt in dat u de grond in de plantstrook afdekt met organisch materiaal, zoals stro, blad of compost

- **Verschraal grasstroken**

Bemest de grasstroken niet, maar alleen de bomen in de plantstroken. Maai de grasstroken en voer het maaisel af.

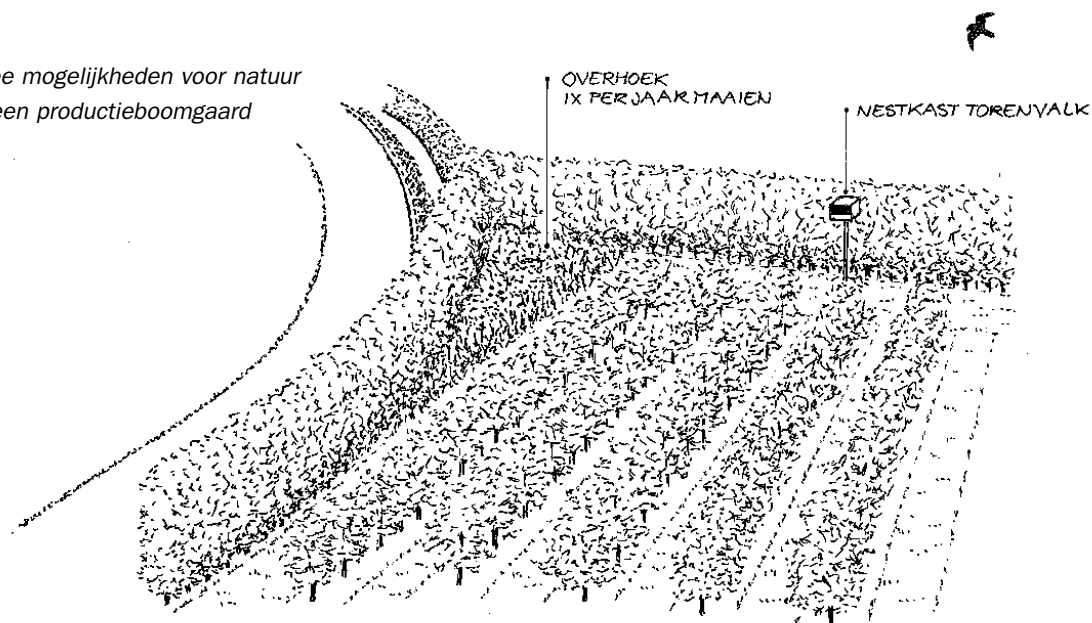
- **Bestrijd onkruid mechanisch**

Bestrijd ongewenste planten in de plantstroken of elders zoveel mogelijk mechanisch. Dat is beter voor milieu en natuur.

Arbeid en financiering

De hoeveelheid arbeid voor natuurgerichte maatregelen in een productieboomgaard hangt af van de soort maatregelen. Gaat het om beheer van ruigtestroken en overhoeken, dan kost dit enkele uren per jaar. Wilt u kunstmatige nest- en verblijfplaatsen, dan kunt u deze misschien zelf maken of verkrijgen via een lokale natuurwerkgroep. Op dit moment is er geen specifieke regeling voor natuurgericht onderhoud van productieboomgaarden. Informeer verder bij uw adviseur.

*Twee mogelijkheden voor natuur
in een productieboomgaard*

Natuurvriendelijke aanleg en beheer van windsingels

Vaak hebben, vanuit bedrijfsoogpunt, smalle windsingels de voorkeur. Deze bezitten de nodige natuurwaarden. Toch verdient het aanbeveling zo breed mogelijke singels aan te leggen. Hierin is ruimte voor een ruige ondergroei van kruiden en diverse soorten bomen en struiken, waaronder rijkbloeiende en besdragende soorten. Brede singels hebben dan ook een grotere natuurwaarde dan smalle met alleen Italiaanse populier of els. Er komen meer soorten en grotere aantallen (broed)vogels voor, meer zoogdieren, zoals vleermuizen, muizen en egels en meer soorten insecten, zoals dag- en nachtvlinders. Ook uit landschappelijk oogpunt is een gevarieerde singel met rijkbloeiende en besdragende struiken en bomen die in hoogte, dichtheid en ouderdom van elkaar verschillen veel aantrekkelijker. Meer broedgelegenheid voor insectenetende vogels levert een bijdrage aan de bestrijding van plagen en ziekten. Goed ontwikkelde houtsingels zijn ook gunstig voor ongewervelde predatoren.

• Zorg voor de aanwezigheid van vroege bloeiers

Vroeg bloeiende kruiden, struiken en bomen, zoals sneeuwkllokje, hazelaar, Drents krentenboompje en sleedoorn, trekken vroeg in het voorjaar insecten aan. Dat is goed voor de bestuiving van de vruchtbomen.

• Maak de windsingels zo breed mogelijk en breng variatie aan in de beplanting

Plant diverse soorten inheemse, streekeigen bomen en struiken. Gebruik vooral ook rijkbloeiende en besdragende soorten. Wilgen zijn goed inpasbaar in het reguliere onderhoud van elzen-singels. Plant ook bomen die oud kunnen worden (holten!). Een aantal forse bomen in een singel is ook landschappelijk fraai. Zet bijvoorbeeld grote bomen met een volle kruin in de hoeken van de boomgaard. Breng variatie aan door dunning, hakhoutbeheer en het toestaan van spontane vestiging.

• Pleeg gefaseerd onderhoud en alleen buiten het broedseizoen.

Als er oude bomen (met holten) gekapt moeten worden, probeer dan te achterhalen of er nesten of vleermuizen inzitten. Is er een kraamkamer met vleermuizen aanwezig, stel het kappen dan uit. Verzamel de vleermuizen eventueel en stop deze in een afgesloten nestkast. Laat de dieren bij het invallen van de avond, op dezelfde dag, vrij. Kap, indien mogelijk, een fruitboom niet, maar kort liever de kroon in.

• Handhaaf de singels bij verjonging van de boomgaarden

Natuurwaarden die door eerder genoemde maatregelen zijn verkregen worden te niet gedaan als de singels bij verjonging van de boomgaard worden gekapt. Handhaaf de oude singels dan ook zoveel mogelijk.

• Gebruik zwarte of grauwe elzen

Zwarte en grauwe elzen herbergen van alle in een windsingel toepasbare elzen de meeste natuurlijke vijanden (insecten). Zwarte els is in dit opzicht het best, maar heeft als nadeel dat deze honingdauw kan veroorzaken.

• Bevorder een rijke ondergroei en spuit, brand of klepel niet

Laat een ruige ondergroei ontstaan in de singel. Verschijnen er lastige onkruiden, zoals grote brandnetel en akkerdistel, bestrijd deze dan pleksgewijs. Maai ze bij voorkeur handmatig (zeis of bosmaaier). Spaar hier een daar een groepje. Deze soorten zijn belangrijke voedselplanten voor dagvlinders, zoals atalanta, gehakkelde aurelia, kleine vos en hun rupsen.

• Zorg voor de ontwikkeling van een ruigtestrook langs de singel

Een ruigtestrook langs de binnen- en/of buitenkant van de singel biedt in de winter dekking aan allerlei dieren. Plaats voor het laten ontstaan van een ruigtestrook aan de buitenkant van de singel, grenzend aan een weiland dat uw eigendom is, een raster op enige afstand van de singel. Laat, als dat mag volgens de waterschapskeur, in een strook buitenlangs de singel spontaan struiken opslaan of plant struweel aan. Op stroken die volgens de waterschapskeur onbeplant moeten blijven kunt u ruigte tot ontwikkeling laten komen.

- **Maai een ruigtestrook ruim na het broedseizoen**

Maai een ruigtestrook eenmaal per jaar of eens in de twee tot drie jaar. De frequentie is afhankelijk van hoe ruig u de strook wilt laten worden. Maai bij voorkeur in september. Maai bij voorkeur niet alles in één keer, maar faseer dit over een aantal jaren. Voer het maaisel niet direct af, maar pas na enkele dagen in verband met zaadverspreiding. Bovendien geeft u eventueel aanwezige rupsen en andere dieren de kans om weg te kruipen. Maai, indien mogelijk, handmatig (zeis of bosmaaier).

- **Laat dood hout liggen**

Dood hout, of het nu op de grond ligt of nog in levende bomen en struiken hangt, is waardevol voor insecten en insectenetende vogels.

- **Gebruik zo min mogelijk chemische bestrijdingsmiddelen**

Door geen of minder onkruidbestrijdingsmiddelen te gebruiken ontstaat een meer gevarieerde kruidenbegroeiing. Deze biedt voedsel, schuil- en voortplantingsgelegenheid aan ongewervelden, vogels en zoogdieren. U bevordert de rijkdom aan ongewervelden door geen of minder insecticiden toe te passen. De aanwezigheid van veel ongewervelden bevordert de stand van insectenetende vogels, spitsmuizen, vleermuizen en egels. Mogelijk dragen de ongewervelden op natuurlijke wijze bij aan de bestrijding van ziekten en plagen (natuurlijke vijanden).

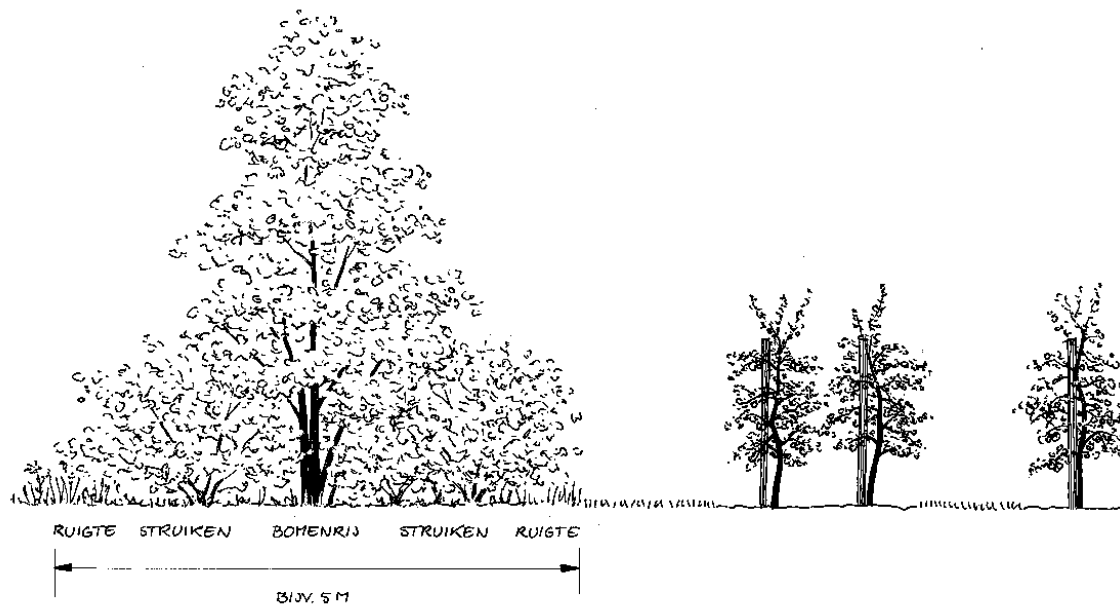
- **Verwerk snoeihout en maaisel tot schuilhopen en houtrillen**

Maak van snoeihout en maaisel, afkomstig uit de boomgaard, schuilhopen en houtrillen. Daarmee bent u niet alleen van het hout en maaisel af. U heeft ook een prima voedsel-, schuil- en voortplantingsplaats voor ongewervelden, vogels en zoogdieren (waaronder kleine marterachtigen) gemaakt. Situeer een schuilhoop in of langs de windsingel of op een overhoek, bij voorkeur in de nabijheid van de singel. Een houtril past het beste in of langs de windsingel. Plaats eventueel een marterkast in de schuilhoop of houtril.

- **Pas natuurvriendelijk sloot(kant)beheer toe**

Maai de slootkant slechts eenmaal per jaar of eens in de twee tot drie jaar. De frequentie is afhankelijk van hoe ruig u de slootkant wilt laten worden. Maai bij voorkeur in september, of nog beter in de nawinter (februari/maart). Maai bij voorkeur niet de hele slootkant in één keer, maar gefaseerd. Voer het maaisel niet direct af, maar pas na enkele dagen. Hiermee bevordert u de verspreiding van zaden en geeft u rupsen en andere dieren de kans weg te kruipen. Maai, indien mogelijk, handmatig (zeis of bosmaaier).

Bespuit slootkanten niet of zo min mogelijk. Door het gebruik van chemische middelen gaat een belangrijk deel van de natuurwaarden aan planten en/of insecten verloren. Bestrijd ongewenste planten zoveel mogelijk mechanisch door ze af te maaien met de bosmaaier of zeis. Schoon de sloot zo natuurvriendelijk mogelijk. Liefst eenmaal in de twee jaar, of nog minder vaak, in plaats van eenmaal per jaar. Uiteraard moeten de diepte van de sloot en de waterschapskeur dit wel toelaten. Schoon zo mogelijk gefaseerd, bijvoorbeeld het ene jaar aan één kant en het andere jaar aan de overzijde. De beste periode is september, begin oktober. De meeste oeverplanten zijn dan uitgebloeid. Verwerk het vrijgekomen materiaal eventueel tot schuilhopen. Als dit lastig is, laat het dan slechts op één kant liggen, op de zijde met de minste mogelijkheden voor de natuur. Gebruik geen chemische middelen of ingrijpende apparaten als vijzel of motorreiniger, maar secuur werkende apparaten als maaiakor of maaiharkcombinatie.

Voorbeeld van een brede windsingel langs een productieboomgaard

Arbeid en financiering

Natuurgerichte maatregelen in een windsingel rond een productieboomgaard vragen – ervan uitgaande dat al gangbaar beheer plaatsvond – meestal weinig meer arbeid. De extra kosten, zoals voor een nestkast, zijn ook meestal beperkt. Bovendien kunt u zo'n kast vaak wel via een vogelwerkgroep verkrijgen. Er bestaan op dit moment geen specifieke regelingen voor financiering van kosten voor natuurmaatregelen in een productieboomgaard. Informeer verder bij uw adviseur.